

הצדק שלא נעשה עם ולטר צדק

גורלו של צלם ייקה בישראל

כתבה חגית טוך

הסיפור הבא התרחש במימי הייסודות לפני 55 שנים. אוניט'נוסעים צרפתיים, שהביאה ארצה את מה שכונה מאוחר יותר "העלייה הייקית", עשתה דרכה מאירופה לחופי ארץ-ישראל כשעל טיפוניה כמה מאות יהודים. ביניהם היה יהודי גרמני צעיר בשם ולטר צדק, שלא היה בלתי מוכר בארצו. עיתונאי, פובליציסט, עורך מוסף הברלינר טאגנבלאט, עיתון גרמני שיצא בשנות ה-20, מנהל גוף הרומה לוסכנות עתים היש-ראלית, מבר ומודע לאנשים כקורט טכולסקי, ארווי פסקאטור, קורט וייל, ארנסט טולר, מאנס שפרבר וליאון פויכטוונגר.

לפני מועד עגינת הספינה, פנה אליו אחד הדיילים ושאל אם יסכים להעביר עבורו במכס בקבוק מי-בושם שקנה לאשתו. לאחר שקיבל את הסכמתו, חזר וביריו שני תריסרי קרטונים מלאים בשמים מפורסמים, מושא חלומותיהן האלגנטיים של נשות הפרובינציה המזרחית-כוננית.

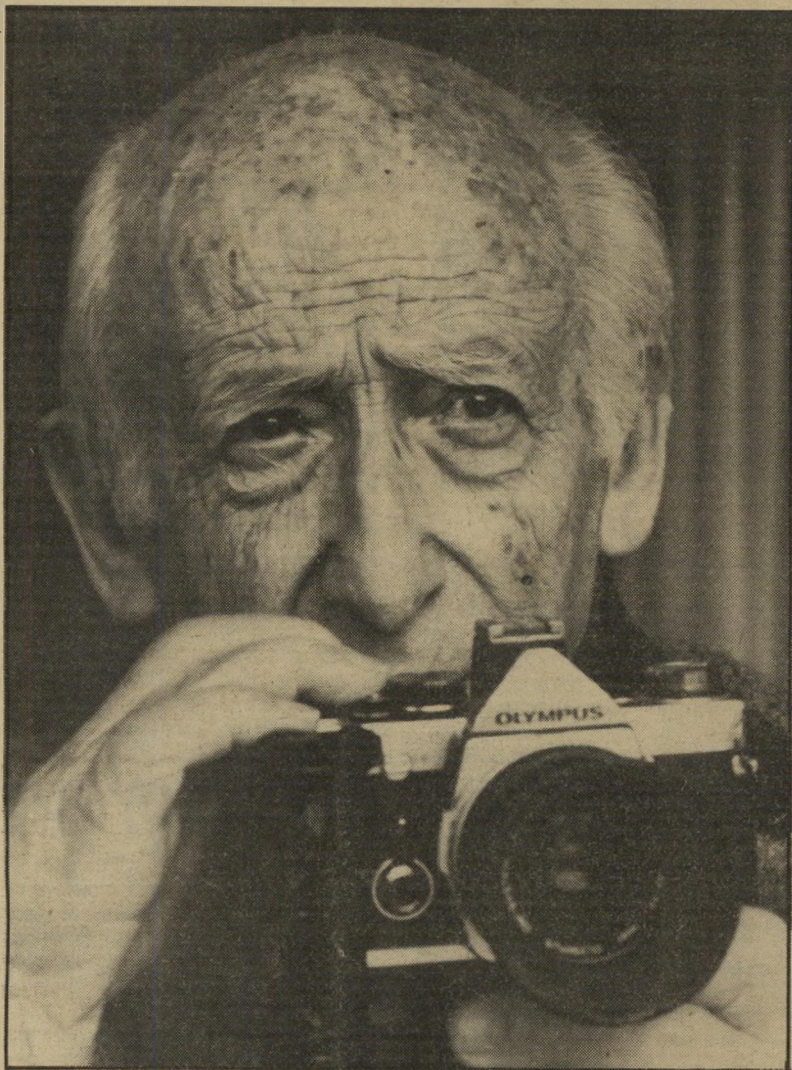
צדק, ייקה טיפוס, לא הסתפק בנופיה ברייל בעל החוש המיסחרי. תום לכך מראהו של נוסע נוסף שעמד בבטן האונייה, רועד כולו ליד מוספיתו, מתבונן ברייל אחר הרוחם לתא-המיטען שלה כמות מעוררת התפעלות של גילי-טקסטיל. קול-המחאה שהשמיע מאוחר יותר מעל דפי ידיעות חדשות, עיתונה של קהילת-היהודים הגרמנים בארץ, לא זכה לכל תגובה. ולטר צדק, יליד ברלין, שנתון 1900, גדל בחיק מישפחה סוציאליסטית. אביו היה מייסד התאחדות הרופאים הסוציאליסטיים ורודו,

אדוארד ברנשטיין המפורסם, שעל שמו נקרא רחוב בתל-אביב, היה הוגה-דריעות ואחר ממנהיגי התנועה הסוציאליסטית החזקה בגרמניה. אחותו, לילי צדק, נמנתה על חוגו הציוני של זלמן שזר ועלתה ארצה ב-1920 יחד עם ברל כצנלסון, גולדה מאיר ושזר עצמו. את הסיפור הנ"ל צריך גם כן לבחון לא רק לאור מוצאו של צדק, אלא גם לאור השקפת עולמו. כורע תחת נטל המיטען של קרובי-מישפחה סוציאליסטיים, כפי שהתבטא פעם בכריחות-הרעק.

צלמים ללא משכורת

פעילותו העיתונאית (הוא הוסיף לכתוב מאמרים ביקורתיים בעיתונים שונים, ביניהם האוריינט. שבועון גרמני בעל נטייה פוליטית שמאלנית, שיצא לאור במשך שנה אחת, 1941/2, בחיפה, בעריכת ד"ר יורגראו. הרבי זיוניסטיים שמו לו קץ בפעולות-החבלה שונות ואיומים על בעלי-הרוכנים שמכרו אותו) היתה אמורה להתממש בארץ בדרך נוספת. זלמן שזר, או עורכו הראשי של דבר. הציע לו לערוך מוסף בתמונות. מעין מוסף רפורטז'י ברוח הפוסטר ז'ורנאליים שצמח אז באירופה.

הרעיון לא התממש בסופו של דבר בגלל חוסר תקציב. כך, כשהגיש את אומדן התקציב המסור, ער, נענה כי אין כסף לשלם לצלמים. "וממה חייו הצלמים?" שאל. "האם לא מספיק להם ששמו תיהם מופיעים בעיתון?" היתה התשובה. בינתיים הציע ברוך קרופניק (קרוא) לצדק לקנות מצלמה ולצלם בעצמו. "כל אחד יכול לצלם", נאמר לו.

ולטר צדק, בן 88 בשנת 1988, עם מצלמה

לחשוף את ארכיון-התמונות של צדק לעיני קהל רחב. רבים מן הצילומים הכלולים בו מתעדים אירועים חשובים בהיסטוריה של ארץ-ישראל. כמה דוגמאות: העלייה לחניתה במרס 1938 (ארטר קסטלר תאר כסיפרו הידוע כנובים ב"לה דמות צלם ייקה המלווה את עלילות "חומה ומגדל", בשם ד"ר אמיל לוסטיג), הבאת עולים בלתי לגאליים לחופי חיפה באניה פארטה באוגוסט 1939, הפגנות בתל-אביב נגד השילטון הבריטי עם פירסום "הספר הלבן" ב-1939. מעצרים של חברי הנונה ומפגינים ברחובות בשנים 1939-1940, התקפת האיטלקים על תל-אביב, ספטמבר 1940.

כצלם העיתון דבר. מצויד בכרטיס חופשי של אוד. שוטט צדק בשנות ה-30 בכל רחבי הארץ כשמצלמתו קולטת מראות, דמויות ערבים, יהודים ובריטים, בני קיבוצים, אנשי "חומה ומגדל" ויושבי מאהלים; קרבות ומהומות.

הרפנות המשוריינות של האוטובוסים שבהם נסע התמלאו לאיחת חורים שנקבו בהן כרווי צלפים עוינים. בריגירי אורד וינגייט צולם כשהוא עומד ליד קיברו של חיים שטרומן. עולים מגרמניה, אינטלקטואלים ואנשי-אקדמיה, צולמו במקומות עבודתם החרשים — בשדה, כלול וברפת. מרטין בובר, ה"נוצח" בשעת נאומו באונוני בנייהווער של בךשמן. רבים מן הצילומים פורסמו בעיתונים בחו"ל.

בשנת 1939 איבר צדק, שנית בחייו, את מעמדו הרישמי (הפעם לא כעיתונאי, כי אם כצלם-עיתונות), בעיקבות סירונו למסור לכריי טים את הנגאטיבים של צילומים המראים תה-קפות של אנשי-המחתרות עליהם. חלק מן הצילומים האלה הציג לראווה בחלון-ראווה זעיר ברחוב אלנבי בתל-אביב.

התעלמות ושיכחה

לפני שלוש שנים הגיע מגרמניה לביקור מבר של צדק, האנו לוי (Hanno Loewy). בן למישפחה יהודית שעלתה ארצה ושבה לגרמניה אחרי המילחמה. לאחר נבירה ממושכת בארכיון התמונות, פירסם לוי בשנת 1986 ספר ובו 180 צילומים המכסים את השנים 1935 עד 1941. לא אודה (Kein Utopia) שמו — על מישקל. אם תרצו — אין זו אגדה (Legende), מישפטו

וימצא עבורם מקום הולם. בינתיים לא נמצא אותו גואל, מורה צדק. בן 88, מלטף וקנתיש לכן ההולם יפה חזות של אירופי משכיל, חריף-שכל, צלול לחלוטין ובעל כושר-זיכרון מעורר התפעלות.

ביום הראשון לפרוץ המאורעות רכב צדק ליפו על אופניו כשמצלמתו מוצמדת לשלד האופניים מעל לדוושות. בצורה זאת הצליח להסוות את פעולת הצילום שנאסרה על-ידי השילטונות. מכרו פרופסור מרקוס, ששימש מנתח ראשי בבית-החולים הדסה בתל-אביב, איפשר לו להיכנס לבית-החולים במסווה של אחד העובדים ולצלם את ההרוגים והפצועים

מישחק שחמט תחת כיפת-השמיים

כשהוא לבוש בחלוקי-רופאים. הצילומים הוצגו במשכנות. חנות לרבריי אמנות ששכנה מול קולנוע מונרבי. זכור לו כי יהושע גורדון, איש הסוכנות, הגיב עליהם כאמרו שאסור להראות לציבור מראות-זוועה ששאלה.

מסרב לבריטים

מאז אותה תערוכה קטנה בשנת 1936 ועד עצם כתיבת שורות אלה לא טרח שום גורם

חוף תל-אביב: אמבטיה לגמל

מנוחת צהריים: קבצן בפתח בית (1939)